

ІСТОРІЯ І ТЕОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ

УДК 316.61

Г.І. АНДРУЩЕНКО

ГОСТИННІСТЬ ЯК ОДНА ІЗ ПЕРШИХ ФОРМ ПРОЯВУ ЛЮДСЬКОЇ ДОВІРИ

У статті розкрито походження і сутність поняття “гостинність”, виявлено основні передумови його виникнення та функціонування; визначено місце довіри в суспільстві як результату трансформації звичаю гостинності.

Ключові слова: довіра, гостинність, менталітет, самосвідомість.

Внаслідок того, що довіра є “сконструйованим”, а не “готовим” явищем, яке виступає елементом соціальної реальності, її поява у “чистому” вигляді відбулася не одразу. На початкових стадіях розвитку суспільства існували лише певні форми її прояву.

Слід зазначити, що за часів племенного способу життя довірчих відносин не лише не існувало, а навіть навпаки, спостерігалось вороже ставлення людей до членів інших племен, однак яке згодом перетворилося на дружні міжплеменні відносини. Люди перестали боятись ходити по землі дружніх їм племен, почали виявляти ознаки взаємної гостинності та доброзичливості. Тож важливо зрозуміти, що стало причиною такої поведінки людей, яка згодом стимулювала появу людської довіри.

У зв'язку з цим *метою статті* є доведення правильності та деталізація нашої тези про те, що гостинність виступає однією з перших форм прояву людської довіри, найстарших в історії людської цивілізації.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- розкрити походження і сутність поняття “гостинність”;
- виявити основні передумови його виникнення та функціонування;
- визначити місце довіри в суспільстві як результату трансформації звичаю гостинності.

Одразу ж доречно згадати російського літературознавця С. Зенкіна, який у пошуках визначення походження і сутності поняття “гостинність” виділив два аспекти його вивчення – антропологічний і літературний. З вивчення логічних засад обох моделей гостинності С. Зенкіна випливає, що антропологічна гостинність виступає феноменом перш за все моральним, оскільки регулюється поняттями “обов'язок гостинності”, “закони гостинності”; в основі ж літературної гостинності лежить процес пізнання [1].

Під час пошуку та вивчення нами витоків гостинності вражаючим є поступово сформоване однакове усвідомлення значущості її виявлення в різних народів світу (греків, германців, індіанців, росіян, народів Африки і Кавказу тощо) поряд з іншими, іноді зовсім несхожими, їх культурними традиціями. Так, наприклад, на чужій території людина ризикувала бути пограбованою, проданою в рабство чи вбитою, вчасно не отримавши поважний статус гостя. В іншому випадку незнайомиць вважався чужинцем, позбавленим будь-яких прав, чи ворогом, відносно якого все дозволене. Тому все частіше між різними громадами виникали домовленості щодо недоторканності гостя та взаємної допомоги в боротьбі проти спільного ворога, що відображались спочатку в угодах заступництва, побратимства, а згодом – в угодах гостинності.

Отже, зважаючи на високий ступінь варварства згаданих вище та багатьох інших гостинних народів, гостинність за своїм походженням спочатку була вимушеною формою особистого захисту, чинником усвідомлення взаємної користі при небезпеці, а вже лише згодом – свідченням виникнення довіри, морального людського вдосконалення загалом.

Пізніше формуванню та розвитку інституту гостинності сприяв економічний суспільний розвиток, зумовлений значною мірою виникненням торгівлі. Саме налагодження торговельних зв'язків у Давній Греції, Давньому Римі, у північних та південних германців сприяло закріпленню звичая гостинності як морально обов'язкового не лише для друзів, а і для всіх жителів місцевостей, часто відвідуваних чужинцями безпосередньо з метою торгівлі. Таким чином, люди захотіли не лише виробляти і вирощувати, а й торгувати, не лише працювати, а й відпочивати. Це ще раз підтверджує той факт, що як виявляти гостинність, так і користуватись нею було перш за все заходом необхідності.

При подальшому розвитку культури народів гостя стали розглядати не лише як джерело отримання матеріальних вигод, а і як джерело цінної інформації із зовнішнього світу. Отже, саме культурний розвиток мав вирішальне значення у формуванні традицій гостинності та усвідомленні їх значущості як передумови виникнення довірчих відносин між людьми.

Незважаючи на подібність передумов виникнення та функціонування звичая гостинності, у кожного з народів світу існують певні особливості його виявлення. Тому постає необхідність у більш докладному вивченні найяскравіших з цих особливостей та з'ясуванні причин, мотивів і наслідків, зумовлених появою гостинності.

Давня традиція гостинності в українців виступає обов'язковим компонентом їхнього способу життя і побутової культури, частиною світогляду і вірувань. Її характерними рисами є морально-релігійна спрямованість, надана свого часу православ'ям, а також міфологізація гостя як посланця Бога, тобто надання йому сакрального статусу. Українська гостинність базувалась на високому ступені довіри не лише в колі родини, а й поза нею. Це зумовлено сформованим в українців

поглядом на сім'ю і рід, як на святиню. Сім'я як базовий осередок формування української гостинності шляхом передачі традицій і звичаїв від старшого покоління до молодшого та їх засвоєння сприяла розвитку практики відносин з іншими сім'ями, колективами, громадою та представниками різних соціальних верств [2, с. 8].

Зупиняючись на витоках російської гостинності, слід відзначити, що, крім загально визнаної широти душі слов'ян, до вияву гостинності їх спонукав й страх, а конкретніше, прагнення жити у злагоді зі світом, віра в потойбічне життя. Люди вірили, що гість може бути посланцем "звідти", тому виявляли гостинність, щоб не гнівити духів.

На Кавказі гостинність вважається одним із найголовніших адатів. У давнину довіряли навіть ворогу-гостю, забуваючи на час його гостювання всі минулі образи. Серед народів Грузії і Північного Кавказу простежується високий рівень довіри до гостя (як реального, так і потенційного), що підтверджується існуванням спеціальних гостьових кімнат чи окремих будинків, двері яких для гостей постійно були відчинені. До речі, така традиція гостинності існувала ще за часів Давньої Греції. Водночас, велика увага приділяється й моральності гостя, оскільки традиційна гостинність передбачає двосторонні гармонійні людські відносини. У Грузії традиції гостинності є настільки сильними, що навіть вбивцю можуть простити, якщо він є гостем.

В ісламі виявлення гостинності вважається ознакою широти довіри Аллахові Всевишньому. При цьому гостинність зумовлена законним правом гостя отримати весь комплекс гостинних заходів незалежно від бажання самого хазяїна оселі надавати його, але протягом однієї доби. Тому в ісламі гостинність як веління Аллаха має дещо примусовий характер і виступає скоріше обов'язком, ніж благодіянням. Проте існують версії інших хадісів, де зазначається про відсутність обов'язку гостинності мусульман, про її бажаний, а не примусовий характер.

Слід зауважити, що наявність гостинності не завжди супроводжується подальшим її переливанням у довіру. Яскравим прикладом цього виступає населення Єгипту. Загалом, визначаючи характерні особливості гостинності в державах Близького Сходу, слід сказати, що вони зумовлені єдністю мови та віросповідання (ісламу) поряд із несхожістю традицій, звичаїв, рівня і характеру проникнення західної культури до культур кожної з цих держав.

Що стосується єгиптян, то через недовіру до зовнішнього світу є очевидним їхнє прагнення захистити свій внутрішній світ, довіряючи лише своїм родичам і близьким та намагаючись шукати прихований зміст у словах чужинців для збереження своєї гідності. Таким чином, бачимо, що розмова в цього народу стала мистецтвом, засобом для досягнення певної мети. Тому процес встановлення поверхових контактів і псевдодружніх відносин з єгиптянами є досить легким, на відміну від отримання справжньої довіри, дружби і відвертості.

Різновидом гостинності, що, на нашу думку, виступає свідченням її безпосереднього зв'язку з довірою, є так звана сексуальна гостинність, сакральний звичай якої існував тривалий час у багатьох куточках світу, а в деяких народів зберігся і до сьогодні (наприклад, у австралійських аборигенів із племені арунта, у приморських коряків на півночі Камчатки, у долинах гірського Тибету та ін.). Суть такої гостинності полягає у зав'язуванні жінкою чи донькою господаря оселі інтимних стосунків із гостем, що є доказом великої поваги останнього до хазяїна. Ще більшою честю вважалось народження дитини від гостя внаслідок виникнення цього зв'язку.

Можливо, після ознайомлення сучасної освіченої людини із засадами сексуальної гостинності першою спаде на думку аморальність цієї традиції, її невідповідність нормам моралі й основним рисам сучасного інституту сім'ї та шлюбу у високорозвинутих суспільствах.

Дійсно, більшість народів з традицією сексуальної гостинності має низький рівень культурного та інтелектуального розвитку, тому певні моральні норми в них відсутні. Зокрема, у межах роду вищезгаданого племені арунта поняття честі сім'ї і подружньої зради були досить розмитими, оскільки надання своєї жінки для інтиму розцінювалось як простий вияв поваги, а небажання ним скористатись вважалось особистою образою її чоловікові.

Проте сексуальна гостинність існувала й серед нечисленних народностей, яких спіткали природні проблеми замкнутої етнічної групи. Тому сексуальна гостинність нерідко була вимушеним заходом для спасіння життя своєї нації. Так, на півночі Камчатки діти коряків народжувались слабкими, хворими і часто помирали. Тому залучення навіть випадкової людини ззовні вважалось спасінням, справжнім дивом [3].

Таким чином, в основі традиції сексуальної гостинності спостерігаємо виявлення довіри, причому об'єктом довіри виступає найцінніше – людське життя, яке могло знайти своє продовження лише завдяки її існуванню, навіть усупереч встановленим нормам моралі.

Слід відзначити, що досі у статті мова йшла переважно про традицію гостинності як явища, що триває короткий проміжок часу (від кількох годин прийому гостя до кількох днів його гостювання). Проте гостинність може охоплювати й інший, набагато довший період, що, у свою чергу, сприяє виникненню більш сильного відчуття довіри в людських стосунках. Тому далі доцільно детальніше розглянути це питання.

Звичаєм із тривалим циклом прийому/проводів гостя вважається фостеридж [1], що практикувався у Стародавньому Китаї, Новій Каледонії і передбачав виховання дітей у чужій сім'ї, зазвичай синів у родичів матері, з подальшим їх поверненням вже дорослими й одруженими на своїх кузинах в обмін на рідних сестер. Як бачимо, на засадах гостинності виникали довірчі відносини між родичами, що були настільки сильними, що давали батькам змогу без особливих хвилювань віддавати свою дитину на багато років до іншої, хоч і нечужої, оселі. Заходом гостинності

тривалістю в життя цілого покоління вважають й екзогамний шлюб, де суб'єктом гостинності, а отже, і довіри, є не лише наречена, а й увесь її рід.

І нарешті, наймасштабнішим явищем прояву гостинності з найбільшою кількістю задіяних у довірчих відносинах людей могло б бути настання загальної гостинності по всій земній кулі, ідею якої висунув ще І. Кант у 1795 р. Свою ідею він пояснює вимушеністю сусідства людини з іншими людьми внаслідок обмеженості площі земної поверхні, а не культурними особливостями різних народів [4]. З цією думкою І. Канта навряд чи можна погодитись, адже сучасні проблеми гостинності та подальшого прояву довіри полягають не лише в юридичній свободі фізичного переміщення людей, а перш за все в можливості чи неможливості доступу людини до духовного світу інших народів. Саме взаємне нерозуміння і недовіра, культурна відносність є головними перешкодами на шляху до реалізації ідеї загальної гостинності.

Висновки. Отже, підсумовуючи все вищезазначене, слід сказати, що звичай гостинності зародився в епоху докласової формації. У період розпаду первіснообщинного ладу він набув особливого значення як універсально поширений механізм подолання племінної замкнутості та налагодження міжплеменних контактів. Цей звичай був єдиним засобом зміцнення та розвитку торгівлі та соціально-економічних зв'язків між територіально роз'єднаними народами. Гостинність є такою специфічною людською моральною якістю, що існує у всіх народів з давніх часів у різних формах прояву і характеризується різною мірою розвинутості, залежно від економічного устрою життя людей. Вона виступала не тільки одним із засобів неформального спілкування людей, а й формою захисту людини, що потребує притулку, тепла і турботи, виявом довіри, співчуття, співпереживання, милосердя, розуміння і порозуміння.

У процесі дослідження ми переконались у тому, що незалежно від характеру національних і культурних особливостей різних держав світу гостинність завжди обертається великим благословенням для виявляючої її людини і несе у собі всілякі надбання.

Гостинність, відображаючи національну самобутність держав, водночас сприяє взаємозгуртованості народів, виникненню довіри між ними. Адже подібність ритуалів гостинності у народів, історично і географічно віддалених один від одного, не є випадковістю: це свідчення стійкості глибинних структур гостинності як фундаментальної умови існування соціуму [2, с. 19]. Тому гостинність є соціальним явищем, що має глобальний, інтернаціональний характер; воно властиве всім народам, але виявляється у більш або менш яскраво вираженій формі.

Вивчення особливостей формування гостинності показало, що із розвитком суспільства, встановленням зв'язків із зовнішнім світом, вона, передаючись із покоління в покоління, зазнавала значних змін, поступово набуваючи форми довіри. Проте зміни стосуються не основних рис, що характеризують природу цього звичаю. Необхідність існування багатьох з них відпала сама по собі завдяки глибоким соціально-економічним

перетворенням, зокрема появи транспортних засобів, засобів зв'язку, налагодженню мирних міждержавних відносин, які дали змогу виявляти гостинність не з остраху, для самозахисту чи бажання отримати інформацію, а з відчуття довіри, поваги і доброзичливості.

Тож звичай гостинності зник як соціальний інститут, але залишились морально-етичні установки, засновані на існуючих колись соціально-побутових засадах. Тому гостинність як важливий елемент міжособистісного спілкування продовжує існувати як у побуті, так і у психології людей, зокрема за допомогою соціокультурного феномену довіри, в основі якого вона збереглася.

Список використаної літератури

1. Зенкин С.Н. Гостеприимство: к антропологическому и литературному определению [Электронный ресурс] / С.Н. Зенкин // НЛО. – 2004. – № 65. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nlo/2004/65/zen7.html>.

2. Русавська В.А. Гостинність в українській побутовій культурі ХІХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 17.00.01 / В.А. Русавська. – К., 2007. – 27 с.

3. Сексуальное гостеприимство народов мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ma-ma.kiev.ua/page/view/1909/seksualnoe-gostepriimstvo-narodov-mira.html>.

4. Кант И. Критика чистого разума [Электронный ресурс] / И. Кант; [пер. с нем. Н. Лосского]. – М.: Мысль, 1994. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/kanti02/index.htm>.

Андрущенко А.И. Гостеприимство как одна из первых форм проявления человеческого доверия

В статье раскрыты происхождение и сущность понятия “гостеприимство”, выявлены основные предпосылки его возникновения и функционирования; определено место доверия в обществе как результата трансформации обычая гостеприимства.

Ключевые слова: доверие, гостеприимство, менталитет, самосознание.

Andrushchenko A. Hospitality as one of the first forms of display of human trust

In article the origin and essence of concept “hospitality” are opened, the basic preconditions of its occurrence and functioning are revealed; the trust place in a society as result of transformation of custom of hospitality is defined.

Key words: trust, hospitality, mentality, consciousness.